



закладів освіти України : автореф. дис. ... д-ра філос. Наук : 09.00.10 / В.П. Покась – Київ : Б.в., 2012 . – 32 с.

8. Про організацію шкіл-інтернатів в Українській РСР : Постанова ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР від 29 червня 1956 р. № 738 // ДАМО – Ф. Р 2817. – Оп. 2. – Спр. 8. – 3 арк.

9. Про заходи щодо розвитку шкіл-інтернатів у 1959–1965 рр. // Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР. – 1959. – № 13. – С. 2–3.

10. О расширении самообслуживания в общеобразовательных школах, школах-интернатах, детских домах, профессионально-технических училищах, суворовских училищах, в средних специальных и высших учебных заведениях : Постановление Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР от 2 июня 1959 г. № 603 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5410htm.

11. Про організацію шкіл-інтернатів в Українській РСР : Постанова Центрального Комітету КП України і Ради Міністрів Української РСР від 29 червня 1956 року // ДАМО. – Ф. Р 2817. – Оп. 2. – Спр. 9. – 3 арк.

12. Про заходи по розвитку шкіл-інтернатів в Українській РСР на 1959-1965 рр. : Постанова Центрального Комітету КП України і Ради Міністрів Української РСР від 23 червня 1959 р. № 955 // ДАМО. – Ф. Р 2817. – Оп. 2. – Спр. 63. – Арк. 240.

13. Положення про дитячі будинки і загально-освітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування : Наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді від 21.09.2004 р. № 747/460 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0525-03>.

УДК 378.1(477):371.83

ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ І СУПЕРЕЧНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ПЕРІОД АВТОРИТАРНОЇ ПЕДАГОГІКИ З 1930 Р. ДО 1955 Р.

Трибулькевич К.Г., д. пед. н.,
професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

У статті розглянуто особливості студентського самоврядування у період авторитарної педагогіки (1930–1955 рр.). Визначено провідні тенденції і суперечності вітчизняного студентського самоврядування у досліджуваному історичному відрізку.

Ключові слова: студентське самоврядування, авторитарна педагогіка, вищий навчальний заклад, профспілкова організація, академічна група.

В статье рассмотрены особенности студенческого самоуправления в период авторитарной педагогики (1930–1955 гг.). Определены основные тенденции и противоречия отечественного студенческого самоуправления в исследуемом историческом отрезке.

Ключевые слова: студенческое самоуправление, авторитарная педагогика, высшее учебное заведение, профсоюзная организация, академическая группа.

Trybulkevych K.H. LEADING TRENDS AND CONTRADICTIONS OF DOMESTIC STUDENT SELF-GOVERNMENT IN THE PERIOD OF AUTHORITARY PEDAGOGY FROM 1930 TO 1955

In the article features of student's self-management in the period of authoritative pedagogics (1930–1955) are considered. The main trends and contradictions of the national student self-government in the historical period under study are determined.

Key words: student self-government, authoritarian pedagogy, higher educational institution, trade-union organization, academic group.

Постановка проблеми. Дослідження проблеми студентського самоврядування є вимогою сьогодення Української держави, що обрала шлях демократизації, європейської інтеграції та утвердження загальнолюдських цінностей. Без вивчення уроків минулого, узагальнення досвіду вищої школи в галузі становлення студентського са-

моврядування неможливий комплексний аналіз даного феномену.

Постановка завдання. Аналіз студентського самоврядування в означеному періоді дає змогу відстежити часову динаміку закономірностей і тенденцій означеного феномена, порівняно з іншими історичними етапами.



Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на те, що 30-ті рр. дослідники (Я.В. Білоцерківський, А.І. Давидова, В.В. Липинський, В.В. Овчинников, Л.П. Шигапова) називають періодом занепаду студентського самоврядування, вивчення його тенденцій і суперечностей дає змогу здійснити оцінку студентського самоврядування загалом, визначити позитивні та негативні фактори у його становленні, що й становить мету статті.

30-ті рр. ХХ ст. називають періодом «великого перелому», «другої революції». Залишки нової економічної політики безжалюдно знищені. Запроваджується ідея тотальної індустріалізації, заради гонитви за передовими країнами, що, на думку партійних керівників, випереджають СРСР на 50–100 років у своєму розвитку. Побудова великої кількості заводів вимагала відповідної фахової підготовки молодих спеціалістів.

На початку 30-х рр. перед вищою школою стояли такі завдання: реорганізація вищих навчальних закладів, встановлення зв'язків вищої школи з виробництвом, оновлення навчальних планів і програм, оптимізація кадрового забезпечення вищих навчальних закладів. Програмою підготовки спеціалістів слугувала постанова ЦВК СРСР від 19 вересня 1932 р. «Про навчальні програми і режим у вищій школі і технікумах», згідно з якою відбулось значне скорочення вищих навчальних закладів у 1933–1941 рр. через невідповідність кадрового забезпечення та матеріальної бази. Проте зростання квот прийомів до чинних вищих навчальних закладів та утворення мережі нових вищів системи Наркомпросу призводить до загального зростання кількості студентів до 1941 р., що забезпечило збільшення промислового потенціалу України за роки перших п'ятирічок у сім разів.

Розвиток національної вищої освіти ускладнювався запровадженням у 1933 р. русифікацією, викоріненням національних цінностей та національних ідей через побоювання зміцнення ідей українського націоналізму та сепаратизму. Найстрашнішим засобом боротьби з українським націоналізмом став голодомор 1932–1933 рр.

Політика централізації та стандартизації впроваджувалась настільки масштабна, що Сталін та його найближче оточення навіть обговорювали питання про те, щоб взагалі скасувати республіканську структуру Радянського Союзу [5, с. 518]. Громадське самоврядування було поховане на республіканському, місцевому рівнях, і академічні свободи вищих навчальних закладів теж припинили існування.

30-і рр. дослідники називають періодом занепаду студентського самоврядування. Цей факт пояснюється встановленням тоталітарного політичного режиму, запереченням демократичних ініціатив на всіх рівнях управління та життєдіяльності суспільства. Коли культ особистості Сталіна та служіння абстрактному соціалізму, без урахування потреби конкретної людини, призводить до нівелювання попередніх набутих у галузі організації студентського самоврядування у вищій школі та знищенню загальних соціальних демократичних засад загалом.

Нормативні документи по обмеженню студентських ініціатив, видані Наркомпросом наприкінці двадцятих років, продовжують знищувати студентську самодіяльність. Скорочено представництво студентів у органах управління вищим навчальним закладом, відмінено виробничі збори студентів і викладачів, розподіл стипендій перейшов у ведення адміністрації, при цьому межі студентського самоврядування сильно звужено та обмежено лише виховними функціями [2, с. 18]. Студентське самоврядування припиняє здійснювати самоврядну активність, натомість стає помічником адміністрації вищого навчального закладу.

У 30-ті роки, за свідченням Л.П. Шигапової, зароджується принцип так званого демократичного централізму в самоврядуванні [4, с. 44]. Коли виборність реалізується знизу догори, а звітність – згори донизу, меншість підкоряється більшості в умовах суворої дисципліни; впроваджується критика і самокритика. Центральною ланкою студентського самоврядування стає комсомольська організація.

Аналіз наукової літератури та архівних джерел засвідчив, що у 1930–1955 рр. змінюється структура студентського самоврядування (рис. 1).

Центральне місце і точка відліку студентського самоврядування – комсомольська організація вищого навчального закладу. Рішенням бюро ЦК ЛКСМУ 21 листопада 1931 р. офіційно визначена структура взаємодії комсомольських осередків. На зміну загальноінститутським комсомольським організаціям і бюро, додатково з'являються факультетські комсомольські організації та комсомольські комітети (у вищих навчальних закладах, де налічувалось більше 500 членів ВЛКСМ).

Студентські комсомольські організації суворо підпорядковувались обласним і місцевим партійним організаціям. Основним завданням студентського самоврядування стає боротьба за якість навчання та ви-



вчення марксистсько-ленінсько-сталінської ідеології.

У багатьох інститутах захоплювались організацією «штурмових бригад», «походів», «місячників» із ліквідації академічної заборгованості, 100% охопленням змаганням у боротьбі за успішність [1, с. 216]. Поруч із позитивною стороною боротьби за підвищення якості навчання постає альтернативна. І «штурмові бригади» спричиняли штурмовщину, яка становила негативне явище. Адже гонитва за високими оцінками не завжди була підкріплена реальними знаннями.

Показники якості навчання могли завищувати як представники студентського самоврядування, коли іспити повторно складались комісії з комсомольців вищого навчального закладу, так і професорсько-викладацьким складом, із метою

виконання взятих вищим навчальним закладом зобов'язань, планом росту. Боротьба за зростання показників навчання зумовлювалась такою формою, як соціалістичні змагання, коли вищі навчальні заклади покладали на себе зобов'язання збільшити показники навчальної, методичної, виховної роботи, змагаючись з одним або кількома вищими навчальними закладами.

В архівних джерелах знаходимо угоди про організацію змагань [6; 10; 11], коли змагались окремі відділи (найчастіше заочні) або цілі інститути. Вищі навчальні заклади зобов'язувались збільшувати контингент студентів, підвищувати трудову дисципліну, додатково проводити просвітницьку та виховну роботу заради забезпечення переходу від соціалізму до комунізму. Основним критерієм для визначення переможців було якісне навчання. І вищі навчальні заклади

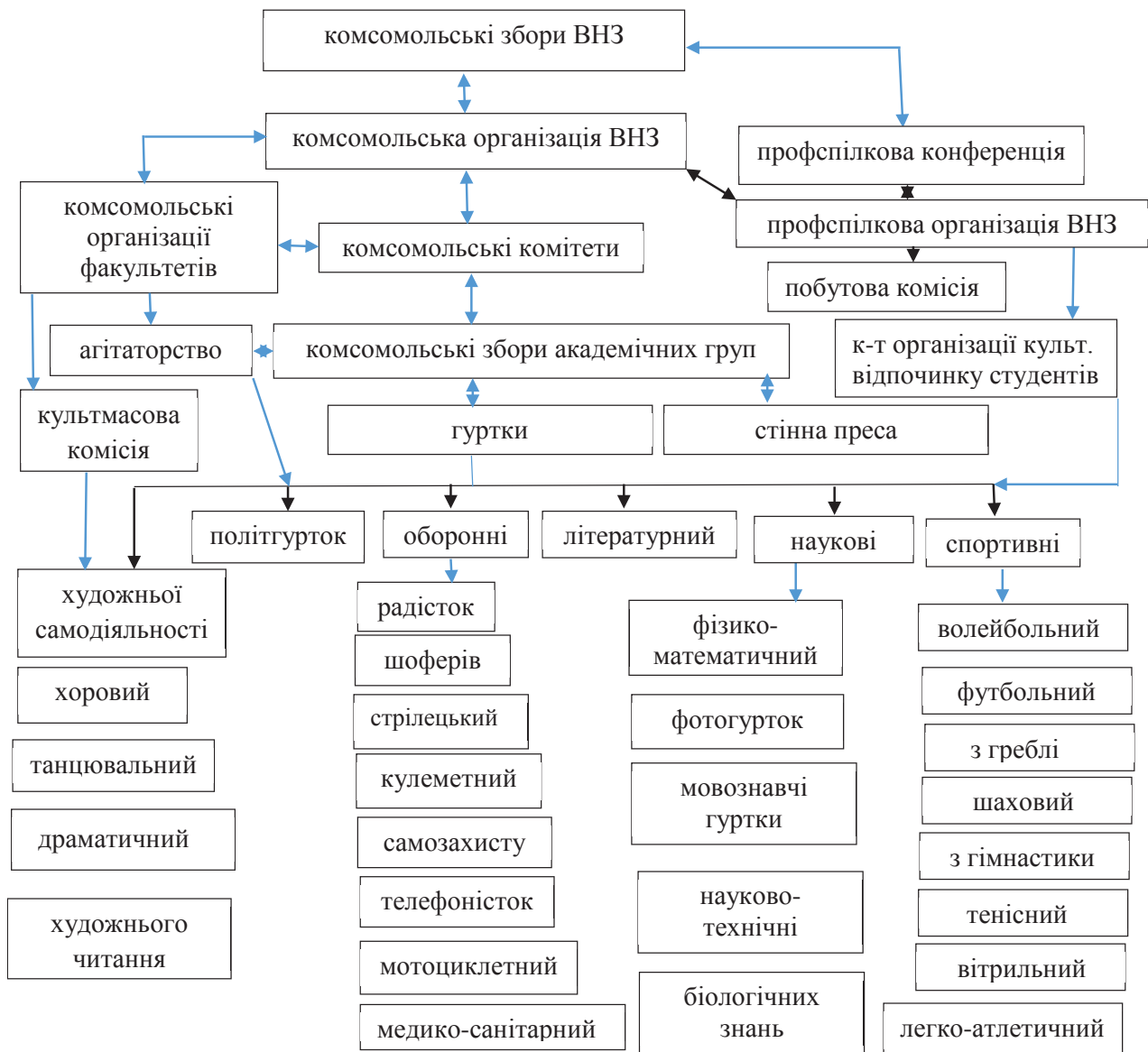


Рис. 1. Структура студентського самоврядування у 1930–1955 рр.



зобов'язувались забезпечити 100% показники навченості.

Боротьбу за якість навчання зумовлював і стаханівський рух, що охоплював усі сфери життєдіяльності в країні. Галузь вищої освіти не була винятком. Стаханівський рух, поруч із дійсним зростанням показників, часто зумовлював їх завищення, адже поставлені завдання не завжди реально виконувались. Свідченням чому є факти, оприлюднені в наказі народного комісара освіти УРСР С. М. Бухала «Про факти штучного підвищення оцінок успішності в педагогічних вищих навчальних закладах УРСР», датованого 1940 р. [9, арк. 76], де критикувались соціалістичні змагання між вищими навчальними закладами з наперед визначеними відсотками відмінних, добрих і задовільних оцінок; намагання покращити оцінки на іспитах шляхом спрощення завдань або зменшення кількості питань для контролю.

Визначальною тенденцією кінця 30-х – початку 1940-х рр. також була боротьба за дисципліну, що підкріплювалось постановою ЦК ВКП(б), РНК СРСР від 28 грудня 1938 р. про зміцнення трудової дисципліни; наказом президії верховної ради від 26.06.1940 р. Наслідком такої боротьби були догани та виключення з партії, комсомолу, звільнення з роботи за спізнення, прогули.

Аналіз засвідчив, що представників комсомольської організації зобов'язували протидіяти таким явищам, як підказування та списування [8, арк. 10], фіксувати факти спізнення на навчання та пропуск занять, появу студентів у громадських місцях у нетверезому вигляді. Проте найстрашнішим було те, що студентське самоврядування, основною функцією якого, поруч з управлінням студентським життям, мав бути захист прав студентів, було включено до репресивної машини 30-х рр. Студентів відраховували з вищих навчальних закладів як ворогів народу, навіть за спробу виправдати арештованих [7, арк. 4]. А представники комсомольської організації, якщо й не сприяли цим процесам, не мали змоги чинити їм опір.

Розглянемо можливість вияву молодіжної активності на рівні академічної групи. Студенти групи, як правило, у процесі відкритого голосування, обирали старосту та профорга. Староста обов'язково мав бути членом комсомольської організації. Старости академічних груп входили до складу комсомольських організацій факультету. Здебільшого функції комсомольських утворень зводились до ідеологічно-політичної просвіти, контролю за якістю навчання та відвідуванням занять.

Профорг академічної групи представляв інтереси студентів на студентській профспілковій конференції, забезпечував вчасний збір коштів зі студентів власної групи, яка у повному складі на початку I курсу вступала до профспілкових лав.

Профспілкова організація забезпечувала оздоровлення студентів, які найбільше цього потребували, виплати разової фінансової допомоги у разі проблем зі здоров'ям, за сімейними обставинами. Профспілкова організація через роботу побутової комісії сприяла поліпшенню побуту студентів, коли при гуртожитках вищих навчальних закладів функціонували перукарні, пральні, майстерні з ремонту взуття та одягу [12, арк. 3]. Позитивним моментом було те, що працівниками цих установ були самі студенти, що уможливлювало отримання додаткової фінансової підтримки. Функціонування таких обслуговуючих установ було відгомонам 20-х рр., коли КППучі сприяли студентському добробуту.

У студентських академічних групах під проводом старости проводились комсомольські збори. У повоєнні роки посилювалась увага до ідейно-політичного життя академічної групи, і викладачів зобов'язали регулярно проводити у групах політичні години. Обов'язковим атрибутом повоєнного часу були і політгуртки.

Аналіз наукової літератури та архівних джерел засвідчив, що наприкінці 30-х – на початку 1940-х рр. значно посилювалась оборонно-масова робота у вищих навчальних закладах. У 1948–1951 рр. студенти долучались також до діяльності всесоюзного добровільного оборонного товариства сприяння флоту (ДОСФЛОТ).

Спортивну роботу проходили у тісному зв'язку з оборонно-масовою. І у довоєнні, і у повоєнні роки при вищих навчальних закладах діяла значна кількість спортивних гуртків і секцій. Найпоширенішими з них були волейбольний, футбольний, шахово-шашковий, гімнастичний гуртки, секції з тенісу, вітрильного спорту, греблі, боксу, акробатики тощо.

Існувала така форма вияву студентської політичної активності, як агітаторство, що отримала найбільший розвиток у повоєнні роки.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз становлення студентського самоврядування у вищих навчальних закладах України у досліджуваний період засвідчив, що у 1930–1955 рр. студентське самоврядування характеризується такими особливостями: органи студентського самоврядування позбавлені самостійності та ініціативності; керівна роль у студент-



ському самоврядуванню належить комсомольській організації, що виконує функції ідеологічного контролю за культмасовою та іншими видами діяльності, готує агітаторів-пропагандистів радянського способу життя; реалізація студентської активності відбувається у суворо регламентованому ідеологічному полі; діяльність органів студентського самоврядування постійно підлягає контролю з боку партійної організації; профспілкова організація, в умовах сталінського режиму, виконує функції організації культурного відпочинку студентів, їх побуту, сприяє оздоровленню; в досліджуваний період широко представлена мережа гуртків художньої самодіяльності, наукових, спортивних, оборонних гуртків, а також функціонують літературний гурток та політгурток (діяльність останнього найбільш активна, охоплює і викладачів, і студентів).

Для визначеного періоду характерні такі тенденції розвитку студентського самоврядування: організаційно-процесуальні (поширюється тенденція масовізації освіти, що мала початок у 1920-х рр., з'являється тенденція русифікації вищої школи, що не сприяє вихованню патріотів рідної землі); структурно-змістовні (продовжує реалізовуватись тенденція знищення релігійних цінностей та з'являється боротьба з космополітизмом, що звужує коло цінностей радянської людини до цінностей соціалістичного суспільства), актуально-визначальні (поширюється тенденція контролю за суспільним і особистим життям студентства).

У період 1930–1955 рр. мали місце такі суперечності: соціально-економічні (між плюралізмом думок, що покладено в основу ідеї про демократичні засади студентського самоврядування, та тоталітарною ідеологічною традицією сталінського періоду), освітньо-виховні (між можливістю реалізувати свою активність у великій кількості гуртків і неможливістю проявити індивідуальність у період утвердження цінностей колективізму, між потребою реалізувати національні цінності й русифікацією), соці-

ально-психологічні (між студентської ініціативою та суворою регламентацією діяльності з боку комсомольської та партійної організації, між загальнолюдськими цінностями та вимогами превалювання завдань уряду, навіть шляхом знищення людського життя).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вища школа Української РСР (1917–1967 рр.) : У двох частинах / За ред. В.І. Пітова. / В.І. Пітов. – К. : Видавництво Київського університету, 1968 р. – Ч. 2. 1945–1967 рр.– 539 с.
2. Давыдова А.И. Студенческое самоуправление как средство повышения качества подготовки специалистов в системе среднего профессионального образования : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.08 / А.И. Давыдова. – Ульяновск, 2009. – 280 с.
3. Трибулькевич К.Г. Развитие студентского самоуправления у вышших навчальных закладах Украины (1917–2010 рр.) [монографія] / К.Г. Трибулькевич. – Одеса: КУПРІЄНКО С В, 2016. – 454 с.
4. Шигапова Л.П. Формирование лидерских качеств студентов вуза в деятельности органов самоуправления : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01 / Л.П. Шигапова. – Казань, 2008. – 226 с.
5. Subtelny Orest Ukraine : A History. – Toronto : University of Toronto Press, 1988. – 888 р.
6. Державний архів Миколаївської області (Держархів Миколаївської обл.). – Р-881. – оп. 2. – Спр. 37. – 114 арк.
7. Державний архів Миколаївської області (Держархів Миколаївської обл.). – ф. Р-993. – оп. 1. – Спр. 12. – 121 арк.
8. Державний архів Миколаївської області (Держархів Миколаївської обл.). – ф. Р-993. – оп. 1. – Спр. 13. – 58 арк.
9. Державний архів Миколаївської області (Держархів Миколаївської обл.). – ф. Р-993. – оп. 1. – Спр. 30. – 95 арк.
10. Державний архів Миколаївської області (Держархів Миколаївської обл.). – ф. Р-993. – оп. 1. – Спр. 56. – 171 арк.
11. Державний архів Миколаївської області (Держархів Миколаївської обл.). – ф. Р-993. – оп. 1. – Спр. 80. – 72 арк.
12. Державний архів Миколаївської області (Держархів Миколаївської обл.). – ф. Р-993. – оп. 2. – Спр. 91. – 134 арк.